

Indledning

ARBEJDERNE OG MORALEN

Det påstås at hvis moral er godt, så er dobbeltmoral dobbelt så godt. I så tilfælde må det gå ufatteligt godt i Danmark. Her er nemlig ingen mangel på moralske anvisninger. I det politiske liv har diskussionen af politikernes personlige moral næsten helt afløst diskussionen af deres politiske mål. Og i samfunds- og kulturdebatten i almindelighed står etik og moral i høj kurs.

Moralske spørgsmål er en uadskillelig del af samfundslivet, uanset de i øjeblikket fylder meget på den offentlige dagsorden. Med "moral" forstår vi nemlig hér blot forskrifter for, hvad der er rigtigt og forkert. Samtidig er moral et begreb, der bruges i vidt forskellige sammenhænge og i vidt forskellige betydninger - også når det drejer sig om arbejdere. At handle "moralsk" vil i politisk sammenhæng ofte knyttes til solidaritet - rigtigt og forkert kommer til at dreje sig om loyalitet med den ene eller anden part på arbejdsmarkedet. Moral kan også kredse om spørgsmål som sædelighed, religion, og (oftest borgerlig) dannelse hvor det er handlemåder og attituder, som er til vurdering.

Moral er med andre ord noget, alle har i en eller anden form, det er ikke noget, man kan vælge fra. De færreste tænker dog nærmere over deres egen moral, førend de hos andre møder én, der er modstridende. I sådanne tilfælde bliver begge moralopfattelser artikuleret - de kommer til udtryk. Dette temanummer indeholder eksempler på divergerende opfattelser af, hvad der er rigtigt og forkert. Det kan være modstrid mellem forskellige arbejdergrupper, mellem arbejdere og organiseret arbejderbevægelse, mellem arbejdere og borgerskab, mellem socialdemokratiske politikere og borgerlige osv. - på områder som solidaritet, religion og sædelighed.

Solidariteten, som det bærende element i arbejderbevægelsen, voksede ud af arbejdernes placering i produktionsprocessen i det kapitalistiske samfund. At gå sammen i et organisationsfællesskab sikrede arbejderne en vis indflydelse på den pris, der blev betalt for deres arbejdskraft - det eneste middel, de havde

i kampen for overlevelse. Borgerskabet - frem for alt arbejdsgiverne - var derimod henvist til at konkurrere og til at bekæmpe hinanden. Som det er sagt, så blev solidariteten for arbejderen, hvad Goethe var for borgeren.

Mere alment forstod de borgerlige revolutioner frihed, lighed og broderskab i forhold til det borgerlige samfunds tredeling i marked, stat og privatsfære. Overfor det så arbejderbevægelsen staten og den offentlige sfære som frihedens og lighedens rige. Fremfor privatejendommen fremhævede man fællesejendommen, og fremfor rigdommen, religionen, traditionen og arven fremhævede man arbejdet som det rigtige grundlag for kravet om frihed og værdighed.

I mellemkrigstiden blev disse forestillinger fornyet. Julius Bomholt skelnede i sin bog "Arbejderkultur" fra 1932 mellem den sociale kultur og den personlige kultur. Den sociale kultur bestod af arbejderorganisationerne og de offentlige og sociale institutioner, som skoler, biblioteker, parker, radio og sportsanlæg osv. De understregede fællesskabet og at arbejderne så friheden i den offentlige sfære. Den sociale kultur blev således fremhævet som et solidarisk modstykke til den borgerlige individualisme, der så friheden i privatsfæren.

Men forestillingen om arbejderkultur indeholdt også et etisk ideal, der stillede krav til personligheden, om selvopofrende arbejde i organisationerne, om hengivelse til "Sagens Tjeneste". Personlighedsidealet omfattede tillige (mandlig) ansvarlighed i det private liv, f.eks. overfor seksualitet og familie.

Fra idealet om det selvopofrende arbejde i organisationerne, var der ikke langt til at gøre det personlige afkald identisk med socialistisk etik, mens den personlige nydelse blev placeret i afdelingen for borgerlig individualisme. Modstillingen ramte ikke alene borgerskabet, men også livsnyderne i arbejdernes egne rækker, de, der hellere ville nyde frugterne af forbedringerne, fremfor at yde noget aktivt.¹

At socialismen ikke blot er et økonomisk program, men et etisk ideal, der stiller krav til personligheden, er en grundfigur, som har

overlevet i arbejderbevægelsen indtil i dag. Forestillingen har fået en særlig aktualitet i de etiske og moralske 90ere, hvor det gamle ideal er blevet udfordret af socialdemokratiske topolitikere. Det er interessant, når en ung socialdemokrat, Steen Christiansen, argumenterer for fastholdelse af en særlig høj moral i arbejderbevægelsen. I artiklen "Sloggi-trusser til Ritt" tematiserer han Ritt Bjerregaards forsøg på at lancere en (post)moderne politikertype, der ikke er forpligtet på en bestemt moral eller på at give afkald på nydelse.

Lykke Lafarque Pedersens artikel, danner et spring i både tid og tema. Artiklen "Det daglige brød - forbrugsvaner og kulturkonflikter", tager sit udgangspunkt i 1800-tallets midte, hvor der var voksende bekymring for, hvordan den sociale stabilitet kunne sikres i en situation med stadig flere fattige. For at afhjælpe forholdene blev der etableret forbrugsforeninger, der skulle imødekomme arbejdernes fysiske behov, og samtidig sikre en "moralisk dannet" arbejderbefolkning. Med udgangspunkt i Lægeforeningens Boliger på Østerbro i København, hvor den første forbrugsforening blev dannet, viser Lykke Pedersen, hvordan mødet mellem øvrigheden og en konkret arbejderbefolkning kunne forløbe. På den ene side fungerede foreningen efter hensigten - den skabte mulighed for en rimelig levestandard og arbejderne lærte selv at organisere virksomheden. På den anden side var foreningen rammen om flere utilsigtede foretagender, f.eks. om "sort" økonomi og om festligheder, der langt fra var mådeholdne.

Forholdet mellem arbejdere og religion er emnet for Nynne Helges artikel "Familien Jensen og Vorherre. Om tro og kirkeliv i københavnske arbejderfamilier omkring århundredeskiftet".

Allerede Marx argumenterede for, at religion var opium for folket, en holdning, der på lempelig vis, blev indarbejdet i den danske arbejderbevægelses program. Heri hed det, at religionen var en privatsag, og altså ikke en sag, der hørte til i det fælles rum i offentligheden.

Nynne Helge har i sin artikel vist, at arbej-

derne aldrig helt vendte ryggen til de kirkelige ritualer. Hun har undersøgt troens og kirkens rolle ud fra 100 arbejdererindringer fra omkring århundredeskiftet. Det, der tegner sig, er på mange måder ambivalent. På den ene side udviste de københavnske arbejdere ikke nogen større kirkelig interesse. På den anden side forblev de trofaste medlemmer af folkekirken. De anså sig selv for både kristne og moralske og havde derfor ikke behov af at blive frelst af f.eks. Indre Mission. Man kan sige, at de var kristne på deres egne sociale og kulturelle præmisser.

Seksualitet og seksualmoral repræsenterer en velkendt skueplads for modsætningerne mellem kristne moralister og progressive socialister og kulturradikale.

Allerede tidligt var der progressive kræfter i arbejderbevægelsen, der advokerede for en mere fri seksualmoral, herunder også en mindre fordømmende holdning til ugifte mødre og deres børn. At sagen blev tematiseret i rummet mellem seksualmoral og socialpolitik viser Hanne Rimmen Nielsen i artiklen, "Fra pariakaste til hæderlige Kvinder. Debatten om de ugifte mødre 1880-1940." Artiklen er koncentreret om en analyse af lovgivningen om børn født udenfor ægteskab fra slutningen af 1880erne til 1930erne.

Det viser sig, måske ikke overraskende, at der i perioden skete et skift fra betoningen af moralske til betoningen af socialpolitiske forhold. Det, der overrasker er Socialdemokratiets centrale rolle for den nye og ret progressive lov i 1937, som bl.a. gav børn af enlige mødre navne- og arveret efter faderen. Mandlige socialdemokratiske politikere fremførte ved den lejlighed holdninger, der var formuleret af progressive kvinder i kvindebevægelsen. Kritikken blev navnlig artikuleret af kvindelige folketingsmedlemmer fra de borgerlige partier. Sagen viser, hvor indviklet og uforudsigeligt spillet mellem køn og klasse kan være.

Med Annette Østergaard Schultz's artikel om de københavnske havnearbejdere, vender vi blikket fra fritiden og familien til arbejdspladsen. Artiklen " 'Arbejdsspærringen' - fra

de københavnske arbejderes dannelseshistorie", tager udgangspunkt i havnearbejdernes kamp mod skruebrækkere. Forfatteren viser, hvordan solidariteten er en norm, som ikke bare kan henføres til klassekampsiserter, men som også lever på sine egne moralske betingelser. Artiklen viser også, hvordan solidariteten er svær at styre for fagbevægelsen, når principper og pragmatisk realpolitik skal forenes.

Artiklen "Egensinne och Skötsamhet. Två arbetsplatskulturer i Sverige under mellankrigstiden" præsenterer en debat om arbejdspladskulturer, som har været ført i flere år i, frem for alt, Tyskland og Sverige. Forfatterne, 3 svenske historikere argumenterer for, at "skötsamhet" og "egensinne" kan ses som modstandsstrategier, selv om de har forskellig karakter. "Skötsamhet," forstås som bestræbelsen på at blive betraget som ligeværdig med borgerskabet gennem en langsigtet, velorganiseret, strategi for indflydelse og uafhængighed. "Egensinne" forstås snarere som umiddelbare mishagsytringer og som kortsigtet modstand med mindre veldefinerede mål. De tre forfattere Hesselgren, Horgby og Isacson har undersøgt, hvordan disse træk kom til udtryk dels i tekstilindustrien i Gøteborg og Norrköping, dels i maskinindustrien i Hedemora. Det viser sig, at den "egensinniga" livsstil var udbredt blandt højt faglærte metalarbejdere, og blandt de lavest rangerende kvinder i tekstilindustrien, mens "skötsamheten" var udbredt blandt de relativt godt stillede mænd i tekstilindustrien.

Nordmanden Ingar Kaldals artikel "Arbejdets kulturer — hvordan studere dem?" er en metodisk artikel, som bl.a. bygger på forfatterens egne studier af papirindustrimiljøer i Norge. Kaidal udkaster nye vinkler til studiet af arbejdsliv. Han priser bl.a. den såkaldte "mikrohistorie", og advarer mod at forkaste det nære "lokalstudie" på grund af manglende repræsentativitet. De lokale og tidsafgrænsede studier har den fordel frem for studier med lange udviklingstræk og generelle kategorier, at de giver mulighed for at se sammenhæng mellem samtidige sociale, politiske og økono-

miske størrelser. Kaldal kommenterer i øvrigt synspunktet fra den foregående artikel, idet han betvivler frugtbarheden af begreberne "egensinne" og "skøtsamhet". Både denne og den foregående artikel har vi ladet trykke på de nordiske originalsprog.

Kurt Aagaard Nielsens artikel "Farvel til arbejdssamfundet" bringer os tilbage til nutiden. Han skitserer hvordan arbejdet har mistet terræn som et centralt begreb for samfundsvidenskaben, til fordel for begrebet kommunikation. Paradoksalt nok er det sket samtidig med, udviklingen af nye produktions- og ledelseskoncepter, som fokuserer på "det levende arbejde". Problemet er, at disse nye koncepter ikke som i tidligere industrisociologi er forbundet med ideer om social forandring i samfundet. Kurt Aagaard Nielsen ser her en

mulighed for, at økologien og den økologiske interesse, kan være med til igen at stille spørgsmålet om produktionens indhold på dagsordenen. For dermed atter at forbinde diskussionen om det gode arbejde med diskussionen om det gode samfund.

*Temanummeret er redigeret af
Hilda Rømer Christensen,
Lars Kjølhede Christensen og
Niels Jul Nielsen.*

Note

1. Jvf. Niels Ole Finnemann: I broderskabets Aand. Den socialdemokratiske arbejderbevægelses idéhistorie 1871-1977. København 1985.